

Sultan II. Abdülhamit Devrinde Arnavut Milliyetçiliği Meselesi (1878-1908)***The Issue of Albanian Nationalism in the Era of Sultan Abdulhamit II (1878-1908)*****Gentrit SMAKAJ ***

Öz: Bu çalışmanın amacı, Sultan II. Abdülhamit devrinde önemli bir gelişme göstermiş bulunan Arnavut milliyetçiliği meselesini, Prizren Birliği'nden Meşrutiyet'in yeniden ilanına kadar cereyan eden gelişimini incelemektir. Buradan hareketle evvela Arnavut Prizren Birliği'nin teşekkülü, amaçları, Siyasî-askerî faaliyetleri aynı zamanda eğitim, milli alfabe ve kültür meselesi gibi gelişmeler ele alınmıştır. Arnavut Prizren Birliği'nin dağıtılmasından sonra ortaya çıkan siyasî durum Bâbiâli'nin Arnavutların yaşadıkları bölgelerde özel bir politika izlemesine sebep olmuştur. Ancak, 1890'lardan itibaren Makedonya Bulgar, Sırp, Yunan ve Arnavutlar arasında çatışma sahasına dönüştü. Makedonya'da reformun başlaması halinde Sırp, Bulgar ve Yunan tehlikesinin artacağı ihtimali Arnavutları tedirgin ediyordu. Bu duruma karşı Arnavutlar bir dizi toplantılar yapmış ve aldıkları kararları Sultan II. Abdülhamit'e bildirmişlerdi. Arnavutların milliyetçi ve muhafazakar kesimlerinden gelen bu taleplere karşı Bâbiâli sessiz kaldığı için Arnavutlar bir araya gelerek İpek İttifakı'nı kurdular. 1902 yılında Makedonya'da tekrar gerçekleştirilmesi istenen reformlar Arnavutları karşı hareketlere yönlendirdi. Üstelik söz konusu dönemde Arnavutlar devrimci faaliyetlere geçerek "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite"yi kurdular. Bu çalışmada II. Abdülhamit devrinde gittikçe önemli bir gelişme kaydeden Arnavut milliyetçiliği meselesi, belirlenen sınırlar içerisinde Osmanlı ve Arnavut kaynakları ışığında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: II. Abdülhamit, Arnavut milliyetçiliği, Prizren Birliği, İpek İttifakı, Makedonya Meselesi

Abstract: The aim of this study is to examine the developments in the issue of Albanian nationalism, which showed an important development during the reign of Sultan Abdulhamit II, from the Union of Prizren to the re-declaration of the Constitutional Monarchy. In this regard, firstly, the formation of the Albanian Union of Prizren, its aims and political-military activities are discussed followed by the developments in issues related to education, national alphabet and culture. The political situation that emerged after the collapse of the Albanian Union of Prizren caused the Sublime Porte to follow a special policy in the regions where Albanians lived. However, from the 1890s Macedonia turned into a battleground between Bulgarians, Serbs, Greeks and Albanians. Albanians were concerned that in case of reform in Macedonia, the Slavic danger would increase and the Albanian lands would be fragmented. Against this situation, Albanians held a series of meetings and informed the Sultan Abdulhamit II of the decisions taken. Since the Sublime Porte remained silent against these demands from the nationalist and conservative sections of the Albanians, the Albanians came together and established the Ipek Alliance. The reforms that were wanted to be made again in Macedonia in 1902 led the Albanians to opposing actions. Moreover, in this period, Albanians took up revolutionary activities and established the "Albanian Committee for the Freedom of Albania". In this study, the issue of Albanian nationalism, which made an important development during the reign of Abdulhamit II, was examined in the light of Ottoman and Albanian sources within the determined limits.

Keywords: Abdulhamit II, Albanian nationalism, Union of Prizren, İpek Alliance, Macedonian Issue

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, gentrit.smakaj@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5457-0100>

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 04.01.2022 | Kabul Tarihi: 23.02.2022

Smakaj G. 2022, "Sultan II. Abdülhamit Devrinde Arnavut Milliyetçiliği Meselesi (1878-1908)". *MJH* XII, 113-126.

Giriş

Osmanlı idaresi ve ordusunda önemli görevler üstlenmiş ve çoğunluğu Müslüman olan Arnavutlar, dil ve etnik kimliklerini korurlarken aynı zamanda dinî açıdan da Sultan'a sadakatle bağlı kalmışlardı. Arnavutların asırlardan beri süregelen bu konumları XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında sarsılmaya başladı. Balkan coğrafyasında cereyan eden karmaşadan Arnavutlar büyük ölçüde etkilendiler. Arnavutlar kendilerini, yalnızca Arnavutlar'ın ulusal amaçlarını göz ardı etmemeyle kalmayan ama aynı zamanda daha kolay asimile edilebilmeleri için Hıristiyanlığı kabul etmelerini öneren Bulgarlar, Sırp ve Yunanlıların tehdidi altında görüyorlardı (Karpat 2004, 270). Genel anlamda Arnavut milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli gelişme, Balkanlar'daki Hıristiyan unsurlar arasında başlayan milliyetçilik ve kendi devletlerini kurma istekleri; daha da önemlisi Arnavutların da yaşadıkları bölgeleri paylaşmak için mücadeleye girmeleriydi (Alkan 2013, 112-113). Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki konumunun zayıflaması, Arnavut münevverlerinde, devletin gücünün yeterli olmadığı fikrinin oluşmasına sebep olmuştur (Sönmez 2007, 52).

1878 yılında kurulan *Prizren Arnavut Birliği*, bu endişelerin doğal bir sonucuydu. Arnavutlar, Osmanlı yönetiminin kendilerini koruyamayacağı endişesiyle özerk bir Arnavut bölgesinin oluşturulmasını istemişlerdi. Bu talepler ve Arnavutlar arasında bir dil ve kültür birliğinin sağlanabilmesi için yapılan faaliyetler, Arnavut millî bilincini de zamanla oluşturmuştur (Alkan 2013, 112-113). Ayrıca Berlin Kongresi sırasında Arnavutların birliğinin zorunlu olduğunu anlayan Arnavut münevverleri ulusal bilinci oluşması için bir hareket başlattılar. Prizren Birliği'nin başlattığı bu hareket Arnavut ulusçu faaliyetlerinin dönüm noktası olmuştur (Sönmez 2007, 52).

Prizren Birliği'nden 1912 yılına kadar Arnavut milliyetçileri ayrıca Arnavutlar arasında birlik sağlanması için uğraştılar; Arnavut nüfusun yaşadığı vilayetlerin birleştirilerek tek bir vilayet oluşturulması, muhtariyet verilmesi, Arnavutça eğitim yapan okulların açılması, Arnavut dilinin resmî şekilde tanınması, millî ve ulusal haklarının resmî olarak kabul edilmesi, Arnavut bölgelerinde Arnavut valilerin görevlendirilmesi gibi talepler gündeme geldi (Bilge 1991, 386).

93 Harbi Sırasında Osmanlı Devleti ve Arnavutlar

1875'ten itibaren başlayan Balkanlardaki karışıklıkların, Rusya dahil Avrupa devletlerinin de karışmasıyla ortaya çıkan gelişmeler neticesinde 93 Harbi patlak vermiştir (Armaoğlu 1997, 489). Savaşın Osmanlı Devleti'nin özellikle *Balkanlar* ya da *Tuna cephesinde* önemli ölçüde sarstığı bu süreçte kimi Arnavut aydınlar, İstanbul'da bir araya gelerek 18 Aralık 1877 tarihinde "*Arnavut Milleti Haklarının Korunması için Merkez Komitesi*" adıyla bir teşkilat kurdular (Pollo 1979, 34). Radikal bir öngörüsü olduğu bilinen teşkilat, yürüttüğü bir dizi çalışmalar sonrasında, kısaca "*Merkez Komitesi*" veya "*İstanbul Komitesi*" olarak anılmaya başlamıştır. Teşkilâtın başkanlığına da 1877'de açılan ilk Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'nda Yanya vilâyeti mebusu olarak seçilmiş olan Abdullah Fraşeri getirildi. Abdullah Fraşeri, Şemseddin Sâmî ve Naîm Fraşeri'nin ağabeyi olmakla birlikte onlardan daha farklı bir şekilde Arnavut milliyetçisi bir siyaset adamı olarak bilinmekteydi (Frashëri 2013, 120). Abdullah Fraşeri'nin başkanlığını yürüttüğü Komitenin maksadı, Balkan devletlerinin Arnavutluk topraklarının ilhakına karşı bir direniş hareketi örgütlemektir (Sönmez 2007, 53). Zira, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos antlaşması ile savaş sona erdi. Balkanlar'da oluşan bu durum Rusya Devleti'nin Panslavist siyasetine hizmet ediyordu (Rizaj 1977, 59).

Rusya'nın Balkanlar politikasında, Arnavut sorunu önemli bir yön oluşturdu. Bu durum, Rusya tarafından Arnavutların bir millet olarak tanınmak istenmediği düşüncesine sevk

etmektedir. Zira Ayastefanos Antlaşmasında Arnavut adı hiç belirtilmemiştir. Rusya için, Arnavutluk siyasî hakların öznesi olarak görülmemiştir. Dahası Rusya, Arnavut topraklarını dört devlet arasında parçaladı. En büyük payı Osmanlıların elinde kaldı ve diğer parçaları da Slav Devletleri'ne verildi (Frashëri 2012, 171). Ayastefanos Antlaşması Arnavutlar için iki trajik sonuç ortaya çıkardı: Bunlardan birincisi Ayastefanos ile birlikte Arnavutluk'un parçalanmak istenmesi; ikinci ise Arnavut topraklarında etnik bir temizlik olabileceği söylentilerinin yaygınlaşmasıdır (Murzaku 1998, 180).

Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutların yaşadığı Osmanlı toprakları yeni kurulan Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ arasında paylaşım sahası haline geldiği için Arnavutlar ve özellikle İstanbul'da kurulan "İstanbul Komitesi" harekete geçti (Skendi 2000, 43). Fakat Arnavutluk topraklarını parçalamak, aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını parçalamaktı. Bu bakımdan, Arnavutların ulusal çıkarları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları bu noktada uyuşmaktaydı (Frashëri 2012, 172). Dolayısıyla Bâbüali ilk aşamada Arnavutlar ile İstanbul Komitesi'ni destekleyerek onları teşvik etmiş oldu.

Ayastefanos Antlaşması koşulları mevcut dengeyi sarstığı için Avrupa'da büyük tepkiyle karşılandı. Balkan devletlerinin ortak bir sorunu olan "Şark Meselesi" böylece tek başına Rusya tarafından ve elbette Rusya'nın çıkarları doğrultusunda çözümlenmiş gibi görünse bile bu duruma büyük devletlerin rıza göstermesi mümkün değildi (Ateş 2009, 392-393). Avrupa'da Ayastefanos Antlaşması ile menfaati zedelenmiş olan başlıca iki devlet Avusturya – Macaristan İmparatorluğu ile İngiltere idi (Karal 1996,68). Bu koşullar altında Ayastefanos Antlaşması'nın Rumeli ve Balkanlar'la ilgili kararlarının yeniden gözden geçirilmesi için Berlin'de tüm devletlerin katılacakları bir konferans toplanmasına karar verildi. Başbakan ya da dışişleri bakanları düzeyinde 13 Haziran 1878'de toplanan Berlin Kongresi bir ay süren çetin müzakerelerden sonra bir mutabakata varılarak 13 Temmuz 1878'de antlaşma imzalandı (Karal 1996,68; Ateş 2009, 393).

Arnavut Prizren Birliği'nin Teşekkülü, Amaçları ve Faaliyetleri

10 Haziran 1878 tarihinde Berlin Kongresi'nin başlamasından sadece üç gün önce "İstanbul Komitesi" Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya vilayetlerinden gelen farklı dinlere mensup yaklaşık 110 delege Prizren şehrindeki bir medresede toplandı (Frashëri 2012, 217; Gawrych 2021, 66). Kongre, Abdullah Fraşeri'nin uzun bir konuşmasıyla başladı. Balkanlar'ın genel durumu hakkında endişelerini dile getiren Abdullah Fraşeri, kongrenin karşısına koyduğu maksadın "*herhangi bir Arnavut toprağının yabancı bir devlete kaptırılması durumunda gerekirse kanla direniş göstermek için bir icra etmek olduğunu*" bildirdi (Gawrych 2021, 66). Kongre'de Müslüman, Ortodoks ve Katolik tüm Arnavut delegeler, "*Vatan bizleri hizmete çağırıldığı zaman, kendi öz çıkarlarını düşünenlere lanet olsun. Biz antlarımızda din ve mezhebin söz konusu olmadığına ve her şeyden önce Arnavut olduğumuza ittifakla karar verdik*", diyerek yemin ettiler (Belegu 1939, 19-20; Olgun 2015, 39). Kongre'deki bu açıklamalar, Arnavutlar arasında "Besa Andı" olarak anıldığı için burada alınan kararlar ile kurulmuş olan birliğe *Arnavut Besa Şeref Sözleşmesi* adı verildi (Olgun 2015, 39. Ayrıca daha detaylı bilgi için bkz. Rizaj 1998; Historia e Popullit Shqiptarë 2002; Frashëri 2012). Bu tarihten Prizren Birliği'nin 1881 yılında ortadan kaldırılıncaya kadar Bâbüali taleplerini, Arnavutların yaşadığı bütün bölgelerin bir vilayet altında birleştirilmesi, Arnavut memurların atanması, Arnavutça eğitim veren okulların açılması, vilayetten toplanan vergilerin bu bölge için harcanması, Arnavutlar tarafından oluşturulacak bir Meclisin seçilmesi ve tüm dinlere özgürlük tanınması şeklinde özetlenmesi mümkündür (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti 2007, 31).

İşkodra İttihat şubesi, 13 Haziran 1878 tarihinde 500 imzalı bir muhtırayı, Berlin kongresinde İngiltere'yi temsil eden Başbakan Lord Beaconsfield'e göndermiş ve Arnavutların yaşadıkları toprakların bir bütün olduğunu ve asla bölünemeyeceği tekrarlanmıştır (Çelik 1997, 33). 20 Haziran'da İstanbul'daki "İstanbul Komitesi" de, Bismark, Andraşi ve Beaconsfield'e bir mektup göndererek, Arnavutların Osmanlı hakimiyetinde muhtâr bir idâreden yana oldukları ve asla bir başka devletin hâkimiyeti altına girmek istemediklerini ifâde ederek onlardan Arnavut topraklarının muhâfazasını talep etmiştir (Skendi 2000, 52). Ancak Arnavutların bu protesto ve müracaatları kongrede dikkate alınmadığı gibi, Kongre sırasında Bismark, Prizren Birliği'nin başvurularını, Arnavut ulusu diye bir milletin var olmadığını söyleyerek reddetmiştir (Zavalani 1994, 63).

Berlin Kongresi Arnavutlara sadece iki seçenek sunmuştu. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti yönetiminde kalmak, ikincisi ise komşu devletler arasında paylaşılmak idi. Bu sebeple Arnavutluk'un bütünlüğünü kormanın yegane yolu Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmak, fakat kendi muhtariyeti için mücadele vermek idi (Olgun 2015, 43). *Prizren Birliği* bir taraftan Arnavut topraklarını yabancı işgallere karşı savunmak maksadıyla müsellah mücadeleyi yürütürken, diğer taraftan da Arnavutluk'a muhtariyet kazandırmak için siyasi faaliyetlerini devam ettirmekteydi (Maden 2011, 159).

Berlin Antlaşmasına göre, Arnavutlar'ın çoğunlukta oldukları Plava ve Gusya Karadağ'a verildi. 1879 yılının Aralık başlarında Karadağ Prensi, Plava ve Gusya'yı işgal etmek üzere birlikler gönderdi. 4 Aralık 1879 tarihinde ise Prizren Birliği'nin tesisinde kilit şahıslardan biri olan Gusinyeli Ali Paşa yerli Arnavutlardan müteşekkil silahlı bir kuvvet topladı ve yaklaşmakta olan Karadağ birliklerini mağlup etti. Arnavutların zaferi kuşkusuz Bâbiâli'yi de bir nebze memnun etmiştir (Glenny 2007; Gawrych 2021, 85).

Arnavut Birliği'nin kararlı muhalefeti, Büyük Güçlerin diplomasisini eski kararlara geri dönmeye zorladı. (Puto 2010, 24) İtalya, Gusinye ve Plava'ya karşılık olarak Malisya bölgesinde bulunan ve halkının çoğunluğu gayr-i müslim olan Hot, Gruda ve Klement bölgelerinin Karadağ'a terk edilmesini, İstanbul sefiri Kont Corti aracılığı ile Nisan 1880'de teklif etti (Çelik 1997, 70). İtalya bu teklifi ile kuzey Arnavutluk bölgesindeki katolikleri Karadağ'a dâhil ederek, bu bölgedeki Avusturya nüfuzunu ortadan kaldırmak istiyordu. Bu teklif Bâbiâli ve Karadağ tarafından kabûl edilerek, Hâriciye Nazırı Sava Paşa ile Karadağ maslahatgüzarı arasında 12 Nisan 1880' de bir memorandum, tanzim ve imza edilmiş, ardından bu memorandum, bir konferans düzenleyen Büyük Güçlerin sefirleri tarafından, 18 Nisan 1880 tarihli protokol ile tasdik edilmiştir. Bilindiği gibi bu protokol, sonradan "Kont Corti Mukavelenamesi" adıyla şöhret bulmuştur (Çelik 1997, 71; Puto 2010, 24).

İtalya tarafından gündeme getirilen bu teklif, Prizren Birliği tarafından, Gusinye ve Plava meselesindeki haksızlıkla eş tutulmuş ve büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Mukâvele hükümleriyle terki istenen bölgelerdeki ahâlinin katolik Arnavut olmaları sebebiyle, bu teklif, müslüman ve katolik Arnavutları daha da yakınlaştırmış ve ortak hareket etme zemini hazırlamıştır. Ancak bu çözüm da kağıt üzerinde kaldı, zira Arnavutlarla Karadağ birlikleri arasında meydana gelen çatışmada yine Arnavut Prizren Güçleri Karadağ birliklerini mağlup etti (Abdyli 2004, 69).

Yeni bir Gusya vakası ihtimali haziran ayının ikinci yarısında bir karabulut gibi bölgenin üzerine çöktü. Dolayısıyla İşkodra'daki İngiliz ve Avusturya-Macaristan konsolosları olan Kirby Green ve F. Lippich yeni bir senaryo belirlediler. Bu senaryoya göre, Karadağ, Ülgün liman şehri de dâhil olmak üzere İşkodra Gölü'nün batısındaki toprakları alacaktı (Gawrych 2021, 85) Arnavutlar ise bu şehrin teslimine karşı da direndi. Avrupa devletleri değişimi

zorlamak için bir deniz blokajı uygulayarak Bâbüâli'nin harekete geçmesi için baskı yaptı (Jelavich 2006, 391-392). Bâbüâli, Derviş Paşa kumandasında on sekiz tabur asker göndermiş ve böylelikle Büyük Devletlerin baskısıyla 26 Kasım 1880'de Ülgün Limanı'nı Karadağlı'lara teslim etmiştir (Kabashi 2019, 35).

Derviş Paşa Ülgün'ü Karadağ'a teslim ettikten sonra Prizren itihat Cemiyeti Aralık 1880'de bir toplantı daha yaparak "Geçici Arnavut Hükümeti"ni kurduğunu açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından Yakovalı Süleyman Vokşi komutasındaki Arnavut birlikleri 4 Ocak 1881 'de Üsküp, 18 Ocak'ta Priştine, 25 Ocak'ta Metroviçe ve Vulçitrin'i ele geçirerek, hemen ardından Kumanova, Kalkandelen, Gostivar, ve Debre'nin Prizren'e bağlandığını ilan etmiştir (Çelik 1997, 92).

Şemseddin Sâmî Fraşeri 20 Şubat 1881'de Jeronim De Rada'ya şöyle yazıyordu: "*Merkezi Prizren'de olan Arnavut birliği üç yıldan beri Arnavutlarla meskun tüm illerin birleşmesi ve otonomisi için çalışmaktadır. Arnavutluk bağımsız olunca bizi soyacak ve kanımızı içecek ne bir Müslüman ne de bir Hristiyan prenlere ihtiyacımız olacaktır. Arnavutluk, halk temsilcileri tarafından idare edilen demokratik bir devlet olacaktır*" (Şıvgın 2003, 15).

Esasen Prizren'de olup-bitenler hakkında devletin bilgi sahip olduğu ve konuyu yakından takip ettiği anlaşılıyor. Nitekim 15 Mart 1881 tarihli Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda "tevhid-i vilâyet" konusuna münhasır değerlendirme bir hayli dikkat çekicidir: "...*şu günler de Prizren cihetinden on bin silahlı Arnavut'un Üsküb'e gelerek tevhid-i vilâyeti ilan edecekleri ve bu kere dahi taraf ahâlden ağır vergi almakta buldukları bugün istihbâr olundu bir müddetten berüdüür yirmişer otuzar silahlı Üsküb'e gelen üç yüz kadar Arnavut şube tarafından idare olunmaktadır. Bunların kötü niyetleri meydanda ise de irâdeleri dâ'iresinde icrâ-yı nesâihle beraber ceman devlete sadık iseler mezkur başı bozukları memleketlerine salıvermelerini ve umûr-ı devletten el çekmelerini lisân-ı münâsible ifâde edeceğimdir ancak Selanik'ten gönderilecek iki taburun müsaraaten gelmek hüsn-i te'siri müceb olacağından...*" (BOA. Y.PRK.ASK. D. 6. G. 51).

Bu tarihten itibaren Arnavut tarihi, kültürü ve dili ile ilgilenen aydınların sayısının giderek çoğalması ve bu yönde yapılan çalışmalar, Arnavut milliyetçiliğini pekiştiren bir durum ortaya çıkarmıştır.

Prizren Birliği Döneminde ve Hemen Sonrasında Kültürel Gelişmeler ile Arnavut Millî Alfabe Meselesi

Prizren Birliği Ocak 1879'da, İstanbul'dan isteklerini içeren 5 maddelik bir program hazırlayarak Bâbüâli'ye sunmuştu. *Prizren Birliği* Bâbüâli'den, Arnavutlar'ın yaşadığı bütün bölgelerin bir vilayet altında birleştirilmesini, Arnavut memurların atanmasını, Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını, vilayetten toplanan vergilerin bu bölge için harcanmasını, Arnavutlar tarafından oluşturulacak bir meclisin seçilmesini ve hürriyetin sınırlarının genişletilmesini talep etmekteydi (Alpan 1979, 11).

Esasen Arnavut milletinden olan pek çok aydın ve münevverin önemli bir kısmı İstanbul'da yaşamaktaydı. İstanbul'da yaşayan Arnavut münevverler arasında Fraşeri kardeşlerin özel bir konum ve şöhrete sahip oldukları bilinmektedir. Arnavutların düşünsel ve siyasal hayatında mühim bir yere sahip olan Fraşeri Kardeşler, yaşadıkları dönem içerisinde Arnavutlar'ın meseleleri ve geleceği ile yakından ilgilenmişlerdir (Yakut 2006, 32).

Öte yandan İstanbul'da kurulan "*İstanbul Komitesi*" Sultan II. Abdülhamit'in rızası ile 12 Ekim 1879 pazar günü düzenlediği istişare toplantısında "*Cemiyet-i İlmiyeyi Arnavudiye / Shoqëria e të shtypurit shkronjëza shqip*" adında bir Cemiyet kurdu (Alpan 1979, 11). Bu

Cemiyetin kurucuları arasında Abdullah Fraşeri, Naim Fraşeri, İsmail Kemal, PashkoVasa, Jani Vreto, Koto Hoxhi, Ziya Prishtina, Hasan Tahsin, Konstadin Kristoforidhi, Seit Toptani, Pandeli Sotiri gibi isimler öne çıkmaktadır (Myzyri 2013, 167; Luarasi 1971. 22).

Cemiyet-i İlmiye'nin amacı tüm Arnavutlar'ın anlayacağı bir dil oluşturmaktı. Bu dil Arnavutça yazılmış eserlerde kullanılacak ve herkes tarafından anlaşılacaktı. Cemiyetin nizamnâmesinde şöyle yazıyordu; Bir milletin var olabilmesi ve aynı zamanda modernleşmesi için kendi anadilinin ne kadar önemli olduğu vurgulanıyordu. Zira kendi dilini bilmeyen halklar karanlıktadır ve karanlıkta kalmaya mahkumdur (Jelavich 1997, 226).

İstanbul'da kurulan bu cemiyet, Arnavutların kültürel gelişimine güçlü bir destek verdi. Cemiyetin başkanı Arnavut ve Türk Edebiyatı'nın önemli isimlerinden Şemseddin Sâmî idi. Onun kardeşi Naim Fraşeri de önemli bir şair ve yazar olarak bahse konu cemiyette bir rol üstlendi ve okul kitapları yazmakla görevlendirildi. Cemiyet başkanı olarak Şemseddin Sami, cemiyet adına kısa bir süre içerisinde Lâtin alfabesine dayanan bir Arnavut alfabesi hazırladı. Bu alfabe Arnavut dili için *İstanbul Cemiyeti Alfabesi* ya da kısaca *İstanbul Alfabesi* adıyla meşhur oldu (Uçi 1979, 68).

Şemseddin Sâmî'nin hazırladığı İstanbul Alfabesi'nin 26'sı Lâtin harflerinden, 10'u Yunan harflerinden alınarak Arnavutlar için *İlk millî alfabe* oluşturulmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu alfabe Arnavutların ilk alfabesi olmayıp, Müslüman ve Hristiyan olan ve bu yüzden ikiye ayrılmış olan Arnavutların ortak ilk alfabesi olması dolayısıyla *millî* olarak vasıflandırılmıştır. Böylece bu teşebbüsün Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmesi çok önemli olup, bu tarihlerde Osmanlı idaresindeki Balkanlar'da Arnavutlar lehine bir temayülün ağır bastığı düşünülebilir.

Arnavutların millî alfabesi olarak tanımlanan yeni alfabeyi Arnavutlar memnuniyetle karşılamışlar ve millî alfabe Arnavutların yaşadığı diğer yerlere de gönderilmiştir. Fakat Bâbiâli'nin, bir süre sonra *Prizren Arnavut Birliğini* dağıtması; Ortodoks Rum Patrikhanesi'nin ve Vatikan'ın bu ulusal uyanışa tepki göstermeleri üzerine Arnavut Millî Alfabesi işlevsiz kılındı. Yine Müslüman Arnavutların Arap, Ortodoksların Yunan ve Katoliklerin ise Lâtin alfabesi kullanmaları anlayışına geri dönülerek eski maarif sistemi geçerli kılındı.

Bu gelişmeden sonra Arnavutluk bölgesine emperyal ilgileri olan Avusturya ve İtalyan kökenli Katolik rahipleri, biri münhasıran Lâtin, diğeri Rum-Lâtin harfleriyle muhtelit iki alfabe düzenlemişlerdir. Ayrıca Şemseddin Sâmî tarafından da hazırlanmış bir *millî alfabe* de mevcût idi. Konuyla ilgili resmî bir kayıt, "*Cenubi Arnavutluk kısmı genel Lâtin harfleriyle tertib olunan alfabe oluşturmuştur ve bu alfabe dahil olmuşlardı. Şimali Arnavutluk ise lâtin harflerini kabul etmeyip, Türkçe de müstamel harfler ile yeniden bir alfabe tertip edilmesini arzu eylediğini*" göstermektedir (BOA, TFR.I.MKM. D. 32. G. 3101).

İstanbul'daki Şemseddin Sâmî ve Naim Fraşeri kardeşlerin girişimleri ile sonuçta, Pandeli Sotiri adına Korçe'de (Görice) bir okul açmak için Bâbiâli'den gerekli olan izin alındığı anlaşılmaktadır (BOA, MF.MGM. D. 3 G. 86). Böylelikle resmi izin belgesi alındıktan sonra 7 Mart 1887'de Korçe'de (Görice) "Arnavut Zükur Mektebi" olarak bilinen ilk Arnavut millî okulu açılmıştır (Alpan 1979, 78; BOA, MF.MKT. D. 455 G. 68).

1898 yılında Anavut aydın ve vatanseverler tarafından Bükreş'te düzenlenen Okul Kongresinin almış olduğu kararla Bâbiâli'den Arnavutluk'taki bütün mekteplerde anadilinde eğitim yapılması ve Arnavutluk'ta toplanan vergilerin 1/6'sının bu işe harcanması istemiştir. (Yılmaz 2014, 7)

Arnavut aydın ve münevverler tarafından, Berlin sonrasında kurulan dernek ve cemiyetler,

Arnavutçanın yaygınlaşması ve Arnavut millî ideallerini canlı tutmak için özellikle eğitim ve kültür faaliyetlerine özel bir önem vermişlerdir.

Makedonya’da Reformlar ve Arnavutlar’ın Tutumu – İpek İttifakı (1899-1900)

1881 yılında Prizren Birliği’nin dağıtılmasından sonra Arnavut ulusçu hareketi yeraltına kaymıştır (Aydın 2019, 1096). Makedonya meselesinin 1893’ten itibaren tekrar meydana çıkması sonucunda Arnavut ulusçuluğunun da kendini göstermeye başladığı görülmektedir. Bununla birlikte Bulgar komitacılarının Makedonya’ya tecavüzü ve adı geçen bölgenin Bulgaristan’a ilhakı ihtimaline karşı Berlin Antlaşması’nın 23’üncü maddesine göre Makedonya’da Avrupa devletlerinin denetiminde reformlar yapılması öngörülmekteydi (Maden 2011, 161).

Arnavutları en çok Makedonya’daki olası bir reform uygulaması sonucunda Slav ve Yunan tehlikesinin artacağı ve bölgenin Arnavutluk’tan kopacağı korkutuyordu (Mezani 2003, 75) . Bu duruma karşı Arnavutlar bir dizi toplantılar yaparak, alınan kararlar doğrultusunda çoğunlukla Arnavutların yaşadığı dört vilayetin birleştirilmesi, anadilinde okulların açılması ve Makedonya’daki Arnavutların reformlardan muaf tutulması vs. talepleri Sultan II. Abdülhamit’e bildirmişlerdi (Bozbora 2006, 578; Maden 2011, 161). Arnavutlar, genel olarak reformlara değil, kendi topraklarının Makedonya reformlarına dahil edilmesine şiddetle karşı çıktılar (Mezani 2003, 76). Arnavutların milliyetçi ve muhafazakâr kesimlerinden gelen bu taleplere karşı Bâbîâli sessiz kalmıştır (Bozbora 2006, 578).

1897 yılında İpek’li toprak sahibi Molla Hacı Zeka, Kosova Arnavutlarını Prizren Birliği’ne benzer bir oluşum içerisine sokmaya başladı. Kendisinin bazı asi hususiyetleri vardı; mesela, Arnavut Prizren Birliği’ne üye olmuş, 1881’de Süleyman Vokşi’nin yanında savaşmış ve 1892-93’te yerel Osmanlı yönetimine karşı bir isyanı yönetmişti (Gawrych 2021, 160). Son olarak 28 Ocak 1899’da, gittikçe artan dış rekabete bir tepki olarak yaklaşık 500 Arnavut İpek’te bir araya geldi ve 29 Ocak’ta *Besa-Besë* olarak da bilinen *İpek İttifakı*’nı tesis edecek bir mutabakata vardılar (BOA, HR. SYS. D. 129 G. 16, “Ylli i Shkjiiperise” 23 Jenarit 1899). Delegeler genel bir “besa” icra ettiler, bütün kan davalarını askıya aldılar ve başkan olarak Hacı Zeka’yı seçtiler. Bu ittifakın kurulmasından hemen sonra delegeler, Sultan II. Abdülhamit’e bir muhtıra gönderdiler (BOA, Y.PRK.ASK. D. 147 G. 41). Bu muhtırada 11 husus bulunmaktadır. Bu hususların en önemlisi, “herkesin son nefesine kadar “*vatanımızı*” müdafaa etmeye gönüllü olduğunun” beyan edilmiş olmasıdır (BOA, Y. PRK.MYD. D. 22 G. 61). Bununla birlikte Arnavutluk’u kapsayan dört vilayetin tek bir vilayet idaresinde birleştirilmesi ve sınırlı sayılabilecek reformların uygulanması, altı çizilen bir başka husus olarak öne çıkmaktadır (BOA, Y. PRK.MYD. D. 22 G. 61. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Prifti1984). İpek İttifakı’nın esas amacı, Osmanlılık ve Arnavutlar için tehlikeli olarak görülen Makedonya ihtilal komitelerinin karşısında yerel Müslüman komiteleri oluşturulması idi. Fakat İpek İttifakı uzun ömürlü olamamış, Bâbîâli tarafından dağıtılmış ve özerklik hareketi gelişmemiştir (Kabashi 2019, 37). Prizren Birliği’ni yeniden canlandırabilecek bir girişim olan İpek toplantılarının başarısız olmasının en önemli nedenlerinden birisi, Sultan yanlısı muhafazakâr Arnavut bey ve paşaların Arnavutluk topraklarında halen etkin bir konumda olmaları ve Avrupa devletleri özgürlükçü hareketlerin bastırılması konusunda Bâbîâli’yi destekler bir tavır sergilemesinden kaynaklandığı ileri sürülür (Bozbora 2006, 578).

Arnavut Devrimci Faaliyetleri Sürecinde “Arnavutluk’un Özgürlüğü İçin Arnavutların Komitesi”

İpek İttifakı’nın girişimlerinden başka 1902’ye kadar Arnavutlar arasında siyasal karakterli

ulusçu eylemler bağlamında önemli bir gelişme olmadığı söylenebilir. Ancak söz konusu dönemde Arnavut milli eğitim ve kültürü üzerine yoğun çalışmalar yapılarak özellikle alfabe meselesi üzerinde durulmuştur (Maden 2011, 162).

1896 yılında Bükreş'te toplanan Anavut aydın ve vatanseverler, yayınladıkları bir muhtıradan, Arnavut vilayetlerinde Rum ve Slav okul ve kiliselerin açılmalarına ve yabancı propaganda faaliyetlerine karşı protestolarını dile getirdiler. Sofya'da "Deshira" derneği birleşik bir Arnavut vilayetinin kurulması için bir dilekçe hazırladı. Dervish Hima, Rumeli'de reformlar yapılması için kurulan komisyonun başkanı olan Hakkı Bey'e verdiği bir beyanatta, Arnavutluk'ta ayrı bir reform programının uygulanmasını istedi. Aynı zamanda komşu devletlerin işgal politikaları ve Büyük Güçlerin müdahalelerinden Arnavutluk için doğan tehlikeyi vurguladı (Mezani 2003, 76).

İtalya'daki Arnavut Ulusçu Derneği, 1 Ocak 1898 tarihinde II. Abdülhamit'ten Arnavutçanın milli bir dil olarak kullanılmasını istedi. Bir sonraki yılda ise İşkodra, Kosova, Manastır, Selanik ve Yanya vilayetlerinin Bâbıâli'nin yönetimi altında bölgesel bir komiserliğe dönüştürülmesini talep etti. (Maden 2011, 162). Arnavutların talepleri Brüksel'de çıkan Albania gazetesinde de neşredildi. Bu muhtıranın, Arnavutlar arasındaki birliği vurgulamak amacıyla üç dine mensup Arnavutların talebi olarak dile getirilmesi dikkat çekicidir. Arnavutlar topraklarının Balkan devletleri arasında paylaşılmasına büyük tepki göstermekteydiler: *"Arnavut ulusu, tarihçi ve bilim adamlarının tanıklığıyla Balkan uluslarının en eskisi ve en güçlüsüdür... Arnavut ulusu bağımsız olacaktı, buna karşın bugün ortadan kaldırılmaya çalışılıyor... Arnavut halkı günden güne gücünün bilincine varıyor. Haklarımızı bize geri vermedikçe Balkanlarda barış yoktur. Doğuda ne denge ne de istikrar yoktur Otonomi istiyoruz. Arnavutluk'un Arnavutlara ait olmasını istiyoruz"* (BOA. Y. MTV, D. 300, G. 136).

1902 yılında anarşik olaylar eşliğinde Makedonya'da yapılmak istenen reformlar Arnavutları karşıt hareketlere yönlendirmişti. Söz konusu gelişmeler Arnavut ulusçuluğu fikirlerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Maden 2011, 162).

Balkan devletleri konsoloslukları, istihbarat teşkilatları, silahlı çete oluşumlarını kullanarak Arnavutları Osmanlılarla çatıştırmak için faaliyet gösteriyor ve Arnavutları kışkırtıyorlardı. Osmanlı Devleti bu faaliyetlere ve Rumeli'deki diğer sorunlara rağmen Arnavutların İmparatorluk için güçlü bir payanda olmasını devam ettirmeye çalıştı (Birecikli 2010, 109). Sultan II.Abdülhamit, Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa'yı (1851-1914) Rumeli Islahat Komisyon Reisliği'ne tayin etti. Daha sonra da Ferid Paşa'yı Küçük Sait Paşa'nın yerine Sadrazam olarak atadı (Detaylı bilgi için bkz. Kırmızı 2014).

Arnavut bölgelerindeki sivil cephe, eylemin yanı sıra düşüncenin radikalleşmesine de şahitlik etti (Gawrych 2021, 187). 1905 yılının Kasım ayında Manastır şehrinde bir dizi Arnavut, "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite"yi kurdu. Kurucu ekipte Üçüncü Ordu'nun baş eczacısı Miralay Halil Bey; Kolonyalı Fehim Bey Zavalani, şehirdeki Osmanlı ortaokulunun müdür yardımcısı Bajo Topulli; Görice'li bir Hıristiyan ve Manastır'daki Avusturya konsolosluğunda mütercim olan George Kyrias ve yerel bir veteriner olan Dr. Seyfeddin Vllamasi vardı (Gawrych 2021, 187).

Adı geçen komite, Arnavutçanın resmî dil olarak tanınması, Arnavutların memuriyete tayin edilmesi, Rumeli vilayetlerinin Arnavutlardan ibaret askerî birlikler tarafından korunması gibi taleplerde bulunmuştur. "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite"nin Nizamnamelerinde amaçlarının *"Yabancı tehlikeye karşı savaşmak"* ve *"Vatanlarına olan bağlılıklarının daha da güçlenmesi için kendi anadillerine verilen değer ve sevginin çoğaltılmasına yardım etmek"*

olduğunu belirtmişlerdi (Olgun 2018, 129; Clayer 2013, 442) . Bu cemiyete üyelikler öylesine arttı ki dört subay, dört bürokrat, iki doktor, bir hakım, bir öğretmen ve tütün tekelinin müdürü de bu kervana katılacaktı. Bunlar hep birlikte Sultan Abdülhamit döneminin büyüyen profesyonel orta sınıfını temsil etmekteydi (Gawrych 2021, 187). Komite'nin amaçlarından biri bütün Arnavutluk'un kapsayan müsellaah bir isyan hazırlığı yapmak olmuştur (Olgun 2018, 129).

Fehim Bey Zavalani, komitenin amacını şöyle açıklıyordu: “Anladık ki yazılı ve sözlü propagandayla hiçbir faydalı ve istenen netice elde edilemiyor, biz de halkı silahlı devrim fikrini kabul etsin diye hazırlamaya başlamıştık.” (Gawrych, 2021, 188). Komite, her biri beş üyeye sahip hücrelerden oluşuyordu ve amaçları Arnavut halkını tek bir siyasi hareket altında birleştirmektir (Gawrych 2021,187).

Bahsedilen süreçte ilk çete örgütü Bajo Topulli tarafından oluşturuldu. Bu çeteye bağlı olan kişiler 1906 yılı Ocak'tan itibaren Arnavutluk'un güney kısmında hem Türk Jandarmalarına hemde Yunanlılar'a karşı mücadeleye başladılar. Bu ilk çeteyi kısa bir müddet sonra diğer çeteler izledi. Eylül 1906'da, hareketleriyle Arnavut milliyetçilerini kızdıran Yunan Goriçe Metropolitin'e düzenlenen suikasttan bu teşkilat sorumluydu (Jelavich 2006, 91).

Bu çete hareketlerini Arnavut Bektaşiler de desteklemiş ve Melsan tekkesi şeyhi Hüseyin Baba tarafından himaye edilmişti. Bektaşi tekkelerinin genel olarak Arnavutluk bağımsızlık hareketine büyük destekleri bilinmektedir (Clayer 1994, 58, 61. Ayrıca bkz. Maden 2013). Daha önce de, Derviş Hima'nın İbrahim Temo'ya göndermiş olduğu 4 Temmuz 1896 tarihli yazısında, Elbasan şehrinde dervişlerin Sultan Abdülhamit rejimine karşı yoğun bir propaganda çalışması yaptıklarından söz ettiği bilinmektedir. Dervişlerin isteği ülkede silahlı bir ayaklanmanın gelişimini hızlandırmaktı. Elbasan halkına üç gün içinde “elde silah ile hazır olun” çağrısında bulunmuşlardı (AQSH. F.19. D.32/2, Muço 2012, 148-149). Robert Elsie'ye göre, Bektaşi tekkeleri ulusal hareketin bir merkezi olarak Arnavutça eğitim ve kitaplar konusunda etkin propaganda yapmıştı (Elsie 2004, 23). II. Abdülhamit döneminde Bektaşi tekkeleri, alfabe, süreli yayın ve kitap dağıtımını sağlayarak ve bir gizli okullar ağı oluşturarak, Arnavut kültürel hareketine destek vermişlerdi. Alfabe konusunda Bektaşiler, Latin harfleri taraftarlarının yanında yer almışlardır (Maden 2013, 166).

İttihat ve Terakki ile Arnavutlar Arasında Geçici İşbirliği

XX. yüzyılın başında, Arnavut ulusal hareketinin artması ile Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketine ilişkin gelişmeler dönemsel olarak aynı zamana tekabül eder. Siyasi amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda Arnavut Ulusal Hareketi elbette ki, Jön Türk hareketleriyle buluşacaktı (Shpuza 1999, 465) ve öyle de oldu.

Arnavutların yaşadığı vilayetlerin birleştirilmesi talebi, Sultan Abdülhamit idaresince bu ve benzeri taleplerin, adem-i merkeziyet isteklerini artıracığı ve arkasından da bağımsız Arnavutluk'a dönüşebileceği düşüncesiyle reddedildi. Sultan II. Abdülhamit, Arnavut önde gelenlerince ortaya konulan taleplerin bütün Arnavutların ortak isteği olmadığına inanıyordu. “*Umum Arnavutluk Ahalisine Beyanname'yle Arnavutlara hitaben, bu isteklerin kendini bilmez, din, devlet ve millet düşmanları*”nın söylemi olduğunu vurgulamaya ihtiyaç duymuştur. Padişah, Arnavutluk'un karadan Avusturya ve Yunanistan, denizden İtalya ile çevrili olduğunu ifade ederek, Arnavut talepleri olarak ortaya atılan şeylerin Arnavutları İmparatorluk bütünlüğünden koparıdıktan sonra bu devletlere yem etmek için gündeme getirildiğini söylemiştir (Eraslan 2014, 61-62).

Sultan II. Abdülhamit idaresinin Arnavut ileri gelenlerinin taleplerini reddetmesi, onların Jön Türk hareketini desteklemesine sebep olan başlıca etkenlerden birisidir. Arnavut

milliyetçileri de tıpkı Jön Türkler gibi sorunların kaynağının Sultan Abdülhamit idaresi olduğuna inanıyorlardı. Başlangıçta, Arnavutluk'un henüz bağımsızlığa hazır olmadığını düşünen Arnavut ileri gelenleri “*gaddar Abdülhamid yönetiminin değişmesiyle*” Arnavutlara özerklik verilip Arnavutluk'un Osmanlı idaresinde varlığını sürdürebileceğini düşünüyorlardı. Zira İttihat ve Terakki kurucularından İbrahim Temo'nun hatıratında yazdığı gibi kimi Arnavut aydınlarında, Abdülhamit'e tepki olarak İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle hataları düzeltileceği ve en önemlisi de, Arnavut topraklarının tek bir vilayet altında toplanarak onlara özerklik verileceği inancı hakimdi (Fshazi 2008, 170).

İbrahim Temo'nun dışında Derviş Hima, İsmail Kemal Bey ve diğer Arnavut ileri gelenleri, Jön Türk hareketine katıldıklarından, böylelikle Arnavut milliyetçileri meşrutiyetin başarısının Berlin Kongresi'nden beri besledikleri emellerine kavuşacakları anlamına geleceğini düşünmüşlerdi. *Ancak İttihat ve Terakki döneminde geliştirilen Osmanlılık Arnavut milliyetçilerinin istedikleri özerklik anlamına değil de birleşik bir imparatorlukta işbirliği anlamına geliyordu* (Shaw 2016, 344-345).

1908 baharında Avusturya-Macaristan bir demiryolu inşası için zemin çalışmalarına başlamış, bu girişim üzerine hükümetin, köylülerin topraklarını demiryolu inşası için Avusturya hükümetine satmayı planladığı söylentileri yayılmıştır. Bu sırada Reval görüşmelerinin sonucunun açıklanması bölgede gerilimi arttırmıştır. Bu gergin ortamda Üsküp'te yabancı çocuklarına eğitim veren bir okulun Firzovik'te bir eğlence düzenleme girişimi bölgedeki Arnavutların tepkisine neden olmuş ve Arnavutlar silahlı olarak Firzovik'te toplanmaya başlamışlardır (Sönmez 2007, 87). Eğlenceyi düzenleyenler gelişmeleri öğrenerek, gelmekten vazgeçmiş olmalarına rağmen, Arnavutlar dağılmamış ve Firzovik civarında Hristiyanlara arazi verilerek yabancı askerin de geleceği söylentileri yayılmaya başlayınca, sayıları artarak bir ay boyunca Firzovik'te sekiz bin-on bin arası kişi toplanmıştı (BOA. Y.MTV. D. 312. G. 94). Süleyman Külçe , topluluğa katılanların sayısının 30. 000'e kadar ulaştığı bilgisini vermektedir (Külçe 2013, 90). Fakat Avusturya tarafından gelişen böyle bir hareketin söz konusu olmadığı hemen anlaşıldı (BOA. Y.PRK.ASK. D. 258. G. 82).

Firzovik'te toplananları dağıtmak amacıyla Kosova Jandarma Kumandanı olan Galip Bey görevlendirilmiştir (BOA. Y.PRK.ASK. D. 258. G. 59). Fakat İttihatçı olan Galip Bey bu olayı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amaçları için kullanmak istemiş ve onlar arasında aktif bir propaganda faaliyetine girişmişti (Birecikli 2008, 2016).

Necip Draga'nın “*Haziran'ın ilk gününden itibaren Arnavut reisleriyle birlikte durup dinlenmeden pekçok insanı Firzovik'e toplamayı başardık.*” ifadesi bu olayın başından beri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin parmağının olduğunu gösterir (Birecikli 2008, 2016). Kazım Karabekir bu mesele ile ilgili, Firzovik toplantısında İttihat ve Terakki'nin Sultanı tehdit etme kararı aldığını, Tarık Zafer Tunaya ise, cemiyetin kaynayan Firzovik ile meşgul olduğunu ifade eder (Birecikli 2008, 2016).

Firzovik Olayı ile ilgili olarak, kimi araştırmacılar, “bu olayda Arnavutların siyasi bir bilinç çerçevesinde hareket ettikleri veya meşrutiyet rejimini ve anayasayı tam anlamıyla anlayarak talep ettikleri söylenemez” (Sönmez 2007, 89) şeklinde görüş ileri sürerken; kimileri de, “Arnavutların anayasayı istemeye ikna edilebilmelerini sağlayan asıl telkinin Arnavutların eski ayrıcalıklarına saygı gösterileceği, silahlarının alınmayacağı, Arnavut okullarının açılacağı ve Sultana dokunulmayacağı yönündeki vaatler olduğunu” (Skendi 2000, 309) ileri sürmüşlerdir.

Jön Türkler, II. Abdülhamit'i devirmek için Arnavutlar'ın desteğine ihtiyaç duymuş; aynı zamanda Arnavutlar da birtakım beklentilerle Jön Türklere ve II. Meşrutiyet'in ilanına önemli

ölçüde destek olmuşlardır (Shpuza 1999, 465).

Arnavut aydınları Jön Türklerle bir araya gelişlerinin nedeninin II. Abdülhamit'in rejimine karşı verilen mücadele olduğundan söz ederler. Sultan Abdülhamit'in uyguladığı politikaya karşı olan bu kişiler Jön Türk Hareketi'ne katıldılar. Bu zatların Sultan'a karşı ihtilal gerçekleştirildiği takdirde, Arnavutluk'u bağımsızlığa götürececek haklara kavuşacakları fikri cemiyete girmelerinde etkili olmuştur.

Sonuç ve Değerlendirme

Arnavut ulusçuluğu ilk kez 93 Harbi'nden sonra açıktan açığa telaffuz edilir olmuştur. Osmanlı Devleti'nin parçalanacağı düşüncesi Arnavut münevver ve aydınlarını bu konuda önemli adımlar atmaya sevk etmiştir. Balkan Devletleri; Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ'ın Osmanlı topraklarının Rumeli'de geri kalanlarına yönelik rekabetleri Arnavut liderlerini Arnavutluk'un da günün birinde bu devletler tarafından yutulacağı endişesine düşürmüştür. Arnavut liderlerce bir Arnavut siyasi birimi ya da organizasyonun olmaması büyük bir tehlike olarak görülüyordu. Dolayısıyla Arnavut ileri gelenlerinden bir grup İstanbul'da bir araya gelerek, 18 Aralık 1877 tarihinde "*Arnavut Milleti Haklarının Korunması için "Merkez Komitesi"*" adıyla bir teşkilat kurdular.

Ayastefanos Antlaşması'nda Arnavutların yaşadığı Osmanlı toprakları yeni kurulan Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ arasında paylaşım sahası haline geldiği için Arnavutlar ve özellikle İstanbul'da kurulan "İstanbul Komitesi" harekete geçerek 10 Haziran 1878'de Prizren'de bir toplantıda *Arnavut Prizren Birliği*'ni kurdular.

Prizren Birliği Arnavutluk milliyetçilik hareketinin örgütlü siyasal bir güç olarak başlangıç noktasını teşkil eder. Daha önceki hareketler birbirinden kopuk tek tek kabilelerin veya feodal beylerin kendi çıkar ve menfaatleri için yaptıkları siyasal bir yönü olmayan hareketlerdendir. Prizren ile ilk defa örgütlü siyasal nitelikte bir birlik oluşmuştur. Prizren Birliği iç ve dış şartların yarattığı bir birlik hareketidir. Amaçları genel olarak Arnavutluk'un toprak bütünlüğü ve idarî özerklidir. Prizren Birliği ile Arnavutlar yurtlarını korumak üzere ilk defa bir araya gelmişlerdir. Bunun yanında birliğin yarattığı diğer önemli bir sonuç; Arnavutlar ilk defa uluslararası arenada seslerini duyurabilmiş ve Büyük Devletlerin dikkatini çekebilmiş olmalarıdır. Prizren Birliği başlangıçta Osmanlı Devleti tarafından desteklendi. Zira bu birlik bir Osmanlı toprağı olan Arnavutluk'u Rusya'ya, Sırbistan'a, Karadağ'a, Yunanistan'a ve Bulgaristan'a karşı korumaktaydı. Bu da Osmanlı Devleti'nin işine gelmekteydi. Ancak Derviş Paşa Ülgün'ü Karadağlılara teslim edip, Yunanistan'la da sınır sorunu çözümlenince iç ve dış gelişmelerde konjonktür değişmiş ve Arnavut Birliği de Bâbüâli tarafından dağıtılmıştır.

Arnavut Prizren Birliği'nin dağıtılmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti Arnavutların yaşadıkları bölgelerde özel bir politika izlemeye yönelmiştir. Sultan Abdülhamit yeni bir "Arnavut meselesi"nin doğmaması için Arnavutlara karşı ılımlı bir politika izlediği görülmektedir. Bir yandan özerklik yanlısı hareketin arkasında yer aldığı ileri sürülen Arnavut Bektaşiliğinin etkisine karşı bir önlem olarak Arnavutlar arasında sünni müslümanların nüfuzu artırılmaya çalışılırken, öte yandan da yerel liderler çeşitli rütbe ve nişanlarla ödüllendirilerek, Padişah'a bağlılıkları pekiştirilmeye çalışılmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Sultan Abdülhamit, Avlonyalı Mehmet Ferid Paşa'yı (1851-1914) Rumeli Islahat Komisyon Reisliği'ne tayin etti. Daha sonra da Ferid Paşa'yı Küçük Sait Paşa'nın yerine Sadrazam olarak atadı. İlave etmek gerekir ki, Sarayın muhafız birliğinin Arnavut tüfekçilerden oluşturulması, Sultan'ın bu uygulamalarına örnek gösterilebilir. II. Abdülhamit Arnavutlar arasındaki birliği daha da güçlendirmek için "kan davası" gibi eski bir âdeti kaldırmak için uğraştı. Bu, halk için büyük bir

tehlike olmanın yanı sıra ekonomik olarak da zarar veriyordu. Bu tür sorunlarla doğrudan doğruya uğraşmak ve anlaşmazlıkları çözmek ve bu âdete son vermek için devlet bazen “Nasihah Komiteleri” gönderiyordu.

Ancak, Arnavutların yaşadığı vilayetlerin birleştirilmesi talebi Sultan Abdülhamit idaresince adem-i merkezîyet taleplerini, artıracığı ve arkasından bağımsız Arnavutluk’a dönüşebileceği düşüncesiyle reddedildi. Bununla birlikte II. Abdülhamit, Arnavut önde gelenlerince ortaya konulan taleplerin bütün Arnavutların ortak isteği olmadığına inanıyordu. Padişah, Arnavutluk’un karadan Avusturya ve Yunanistan, denizden İtalya ile çevrili olduğunu ifade ederek, Arnavut talepleri olarak ortaya atılan şeylerin Arnavutları imparatorluk bütünlüğünden koparıldıktan sonra bu devletlere yem etmek için gündeme getirildiğini söylemiştir.

Sultan II. Abdülhamit idaresinin Arnavut ileri gelenlerinin taleplerini reddetmesi, onların Jön Türk hareketini desteklemesine sebep olan başlıca etkenlerden birisidir. Zira İttihat ve Terakki kurucularından İbrahim Temo’nun hatıratında yazdığı gibi kimi Arnavut aydınlarında, Abdülhamit’e tepki olarak İttihat ve Terakki’nin iktidara gelmesiyle hataları düzeltileceği ve en önemlisi de, Arnavut topraklarının tek bir vilayet altında toplanarak onlara özerklik verileceği inancı hakimdir. Ancak Jön Türkler arasında Sultan II. Abdülhamit karşıtlığı dışında ortak noktalar bulmak kolay değildir. Arnavut ileri gelenleri, Meşrutîyet yeniden ilan edildiği zaman İttihat ve Terakki’nin Arnavutluk’a özerklik vereceğini umuyorlardı. Ancak İttihat Terakki iktidarı ele aldıktan çok kısa bir süre sonra Sultan Abdülhamit’in merkezîyetçi ve İttihad-ı Anâsır siyasetini benimsedi. Bu durum Arnavut milliyetçileri ile İttihatçıların görüş ayrılıklarını kaçınılmaz hâle getirecektir.

Yazar Notu:

Bu makaledeki akademik destek ve katkılarından dolayı Doktora Tez Danışmanı Prof. Dr. Salih Tunç’a teşekkür ederim.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdyli R. 2004, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit në Burimet Angleze, Libri I*, Prishtinë.
- Alkan N. 2014, *Ve Selanik Düştü; 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Alpan N. 1978, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara.
- Alpan N. 1979, *Arnavut Alfabesi Nasıl Doğdu?*, Ankara.
- Armaoğlu F. 1997, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. TTK, Ankara.
- Aydın M. 2019, “Arnavutluk’un Osmanlı Devleti’nden Kopuşu Sorunu (1912-1913)”. *Belgi* 17, 1094- 1128.
- Belegu X. H. 1939, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe Veprimet e saj 1878-1881*. Tiranë, 1939.
- Bilge L. M. 1991, “Arnavutluk” TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 3. İstanbul.
- Birecikli İ. B. 2008, “Yüzüncü Yılında II. Meşrutîyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış* 2/3, 211-226.
- Birecikli İ. B. 2010, *Arnavutlar ve Arnavutluk Sorunu 1908-1914*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bozboran N. 1997, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu’nun Gelişimi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, Ocak.
- Bozboran N. 2006, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı Cilt I: Tarih*, Derleyenler: Osman Karatay & Bilgehan A. Gökdağ, Kara M. & Vadi. Çorum Ankara.
- Clayer N. 1994, “Bektaşılık ve Arnavut Ulusçuluğu”, Çev. Orhan Koloğlu, *Toplumsal Tarih* 2.
- Clayer N. 2013, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, Çev. Ali Berktaş, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Çelik Y. 1997, *Prizren İttihâd Cemiyeti ve Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmalar Enstitüsü. İstanbul.

- Elsie R. 2004, *Bektashi Order of Dervishes*, Historical Dictionary of Kosova, The Scarecrow Press, USA.
- Eraslan C. 2014, “Osmanlı Devletinin Arnavutlara Yönelik Politikalarında Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemlerinin Karşılaştırılması”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 13, 59-75.
- Frashëri K. 2012, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878-1881)*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë.
- Frashëri K. 2013, *Abdyl Frashëri, Jeta, veprimtaria dhe shkrimet (1839-1892)*, Botimet M&B, Tiranë.
- Fshasi F. 2008, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu O An”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 38, 161-178.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë*, Historia e Popullit Shqiptarë vëllimi II, 2002, Rilindja Kombëtare vitet 30 të shek. XIX-1912, Toena Tiranë.
- Gawrych W. G. 2021, *Hilal ve Kartal; Osmanlı Yönetimi, İslam ve Arnavutlar 1874-1913*, Çev. Ali Fahri Doğan, Selenge Yay. İstanbul.
- Glenny M. 2007, *Histori e Ballkanit, Nacionalizmi, Luftërat dhe Fuqitë e Mëdha*, Toena, Tiranë, 2007.
- Jelavich C. B. 1997, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, A History of East Central Europe, University of Washington Press.
- Jelavich C. B. 2006, *Balkan Tarihi 20 Yüzyıl, C. 2*, İstanbul.
- Kabashi SH. 2019, *Kosova Vilayeti’nde Milliyetçilik Hareketleri 1902-1912*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Karal E. Z. 1996, *Büyük Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, TTK, Cilt IV, Ankara.
- Kırmızı A. 2014, *Avlonyalı Ferid Paşa Bir Ömür Devlet*, Klasik Yay. İstanbul.
- Karpat H. K. 2004, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, İstanbul.
- Külçe S. 2013, *Firzofik Toplantısı ve Meşrutiyet*, Kitabevi, İstanbul.
- Luarasi S. 1971, *Ismail Qemali*, Rilindja, Prishtinë.
- Maden F. 2011, “Arnavutluk’un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)” *Avrasya Etüdleri* 38, 155-196.
- Maden F. 2013, “Arnavutluk’ta Bektaşilik ve Arnavutluk’un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler” *Avrasya Etüdleri* 44, 141-176.
- Mezani R. 2003, *İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Muço E. 2012, *İbrahim Temo’nun Hayatı Faaliyeti ve Fikirleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Murzaku T. H. 1998, “Politika Ballkanike e Rusisë Gjatë Viteve të Krizës Lindore (1875-1878)”, *Studime Historike*, nr. 1-2, Tiranë, 180-90.
- Myzry H. 1979, “Shoqëria e Stambollit”, *Konferenca Kombëtare e Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit*, vëll. I Tiranë.
- Olgun S. 2015, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elâzığ.
- Olgun S. 2018, “Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930): Öğretmenlikten Çetecilikten Kaymakamlığa Bir Arnavut Milliyetçisinin Sıra Dışı Hayat Öyküsü” *History Studies* 10, 125-145.
- Prifti K. 1984, *Lidhja Shqiptare e Pejës: lëvizja kombëtare 1896-1900*, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tirane.
- Rizaj S. 1998, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1877-1885)*. Prizren.
- Rizaj S. 1977, “Drejt Paqës së Shën-Stefanit (1878) në Dritën e Burimeve Turko-Osmane dhe Angleze”, *Gjurmime albanologjike. Seria e shkencave historike. VI – 1976*, Prishtinë, 59-70.
- Skendi S. 2000, *Zgjidhja Kombëtare Shqiptare (1878-1912)*, Tiranë: Phoenix: Shtëpia e Librit dhe e Komunikimit.
- Sönmez B. İ. 2007, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*. İstanbul.
- Shaw J. S. & Shaw E. K. 2016, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* Cilt 2. Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul.
- Shpuza G. 1999, “Arnavutlar ve Jön Türk Devrimi”. *Osmanlı II*, Ankara.

- Yakut K. 2006, "Arnavutluk Bağımsızlık Hareketinde Alfabe ve Eğitim Tartışmaları", Balkanlar'da İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri (Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003), 29-53.
- Yılmaz E. 2014, "Osmanlı Devleti Arnavutçayı Yasaklandı mı?". *Turkish Studies* 9/7, 1-11.
- Uçi A. 1997, "Lidhja Shqiptare e Prizrenit si Faktor Kulturor në Rilindjen Kombëtare". *Konferenca Kombëtare e Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit 1878-1881*, vëll. I Tiranë.
- Zavalani T. 1994, *Albanian Nationalism, Nationalism in Eastern Europe*, Eds. P. F. Sugar & I. J. Lederer, University of Washington Press, USA.

Kaynak Eserler, Resmi ve Süreli Yayınlar

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2007. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti*. İstanbul.

"Ylli i Shkëqiperise" (23 Jenarit 1899).

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT), D. 455 G. 68.

Rumeli Müfettişliği Makamât Evrak (TFR.I.MKM), D. 32. G. 3101).

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR. SYS), D. 129 G. 16 (05. 02. 1899).

Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK), D. 6. G. 51. (15 Mart 1881).

Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK) D. 258. G. 82. (5 Temmuz 1908).

Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK), D. 258. G. 59. (2 Temmuz 1908).

Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK), D. 147 G. 41 (Şubat 1899).

Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-Harbiye Dairesi (Y. PRK.MYD), D. 22 G. 61.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrak (Y. MTV), D. 300, G. 136.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrak (Y.MTV), D. 312. G. 94. (9 Temmuz 1908).

Arnavutluk Merkez Devlet Arşivi (AQSH)

Fondi. 19, Dosya 32/2 (22 Haziran 1896).